

УДК:
32:17

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXV) XII, vol=35
Бр. 1 / 2013.
стр. 167-181.

*Миша Стојадиновић**

Институт за политичке студије, Београд

*Дејана Вукчевић***

Институт за политичке студије, Београд

ОДНОС ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И МОРАЛА У САВРЕМЕНОМ ДЕМОКРАТСКОМ ДУШТВУ***

Боље је страдати него мрзети и страховати; боље је два пута страдати него бити омрзнут и уливати страх; то ће једног дана морати да буде врховно начело сваког политички организованог друштва.

Фридрих Ниче¹⁾

Сажетак

Однос између политике и морала представља вечити проблем којим се не баве само теоретичари већ и „обични” грађани. Аутори приликом разматрања овог односа користе комбинацију неколико различитих метода. На првом месту то су дијалектички метод, метод анализе садржаја и компаративни метод.

Основни проблем којим се овај рад бави је трагање за одговором на вечито питање: да ли ова два феномена (политика и морал) могу постојати заједно? Не одлучујући се да дају одговор на самом почетку аутори су цео свој рад посветили трагању за одговором на ово питање. У том смислу овај рад је подељен на три дела. Први део је посвећен зачецима теоријског разма-

* Истраживач сарадник, Института за политичке студије, Београд

** Научни сарадник, Института за политичке студије, Београд

*** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Албер Ками, *Морал и политика*, Атенум информатика, Београд, 2004, стр. 37.

трања овог проблема, други део са бави моралним и политичким изазовима, док у последњем делу аутори анализирају један од најпопуларнијих проблема који се тичу овог односа, проблем „прљавих руку”.

Кључне речи: политика, морал, демократија, моралност политике, проблем „прљавих руку”.

Моралност политике представља неизбежну тему не само теоријског разматрања многобројних друштвених наука, већ и тзв. „обичних” грађана. Политика се у великој мери осуђује на неморал, што чак доводи до схватања да *морал и политика никако не иду заједно*. Додатну потешкоћу разматрању односа између политике и морала ствара непостојање јединственог морала на основу кога бисмо могли да одредимо моралност политике. Политика и морал представљају два сама по себи веома комплексна феномена, спојивши их заједно у фокус наше анализе учинили смо један амбициозан покушај да дамо одговор на следећа питања: *Да ли политика и морал могу постојати заједно? Да ли морал и политика треба да постоје заједно? Да ли је могуће истовремено бити добар политичар и моралан човек?*

Пре него што се определимо за одговоре на ова питања даћемо једну кратку анализу којом ћемо показати не само сложеност односа између политике и морала, већ и која ће нас приближити одговорима за којима трагамо.

Утицај морала на политику представља занимљиво поље проучавања многобројних друштвених наука. Радомир Лукић каже да би људи желели да морал утиче на политику можда више него на привреду и вероватно више осуђују неморал у политици него у привреди, пошто се сматра да је политика царство у коме човек има више власти и слободе, па где, према томе, може и да се у знатно већој мери потчини моралним нормама.²⁾

Однос између политике и морала нарочито избија у први план у време драматичних друштвених промена. Зачетке разматрања о односу између морала и политике треба тражити где другде него у старој Грчкој.

2) Радомир Лукић, *Социологија морала*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београдски издавачко графички завод, Београд, 1995, стр. 550-551.

ЗАЧЕЦИ ТЕОРИЈСКОГ РАЗМАТРАЊА ОДНОСА ИЗМЕЂУ МОРАЛА И ПОЛИТИКЕ

Међу првима који су се бавили овом сложеном проблематиком били су софисти. Ови „учитељи знања”, тако названи од стране својих савременика, или носиоци „привидне мудрости”, како их је Аристотел (Αριστοτέλης) означио због наплаћивања својих услуга и њихове рђаве репутације представљају пре мисаони покрет него филозофску школу.

Алкидамантово схватање се у многоме подударало са Платоновим (Πλάτων) и Питагориним у погледу тога да политичка моћ треба да буде спојена са мудрошћу. Ликофрон сматра да држава нема никаквих моралних обавеза већ јој је главни циљ да обезбеди безбедност и слободу њених грађана. Закон је уговор између двеју страна где се обе стране обавезују за поштовање истог, при чему закон нема никаквих моралних функција.

Овде свакако треба поменути и Каликла који је сматрао да су морал и право измишљени од стране представника власти зарад њихове личне користи. Говорећи да је трпљење неправде горе и од nanoшења неправде, он указује на то да је етика силе одлика морала господара, док је поштовање закона и праведност одлика морала робова. Тразимах, такође, заступа мишљење према коме сила, а не право треба да буде основа друштвених односа, при чему се на супрот моралних норми и позитивног права залаже за етику силе.

Поред софиста односом између морала и политике бавили су се и велики филозофи Сократ (Σωκράτης), Платон и Аристотел. Сократ, како то Коплстон лепо каже, „није био заинтересован за страначку политику као такву, него за политички живот у етичком виду. (...) Знање се тражи као средство за морално деловање.”³⁾ О томе да ли ће остати запамћен за век и векова умногоме је одлучио један трагичан догађај који је ставио на искушење не само његово учење, већ и све оно зашта се он током целог свог живота залагао.

Оптужен од стране Анита и Мелета за неке наизглед безазлене прекршаје нашао се пред избором да се одрекне целокупног свог духовног и моралног труда да би избегао смртну казну која му је за то забрањена. Према оптужници Сократ је крив зато што квари

3) Љубинко Милосављевић, *Античка мисао о друштву*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008, стр. 87.

омладину и уводи нова демонска бића. Циљ његових тужиоца свакако није био да убију овог великог филозофа и да га тиме учине мучеником. Они су пре свега очекивали да ће Сократ признањем показати извесно покајање и молити за милост желећи да га тиме морално компромитују. Сократ, међутим, не само да није показао било какав вид кајања или признања кривице, већ је одбио и понуду својих пријатеља да побегне и да се тиме спаси, јер би то значило индиректно признање кривице.

Овај велики филозоф, који је животом стао иза својих социјално-етичких уверења, био је међу првим филозофима који су се бавили проблематиком односа између морала и политике. Мада се за старе Грке уопште може рећи да је за њих интересовање за етику и политику било у великој мери нераскидиво. Сократ није био аристократског порекла али није имао повољно мишљење о демократији и сматрао је да би духовна и морална елита морала бити ангажована у владавини.⁴⁾

Платон, ученик великог Сократа, учитељ великог Аристотела, у свом разматрању односа између политике и морала међу првима покушава да направи једну свеобухватну анализу овог проблема, који за многе остаје отворен до данас, и поред многобројних покушаја његовог разрешења. Оно што се код овог великог филозофа може приметити је да он своју „идеалну државу” брани тоталитарним средствима. У том смислу о овоме говори и Поперова (Karl Raimund Popper) „оптужба” да се Платон борио против слободе мишљења за коју је Сократ умро. Наиме, Платон је доделивши држави огромну одговорност одгоја новог типа човека прецизно направио преглед тога шта се васпитаницима сме, а шта не сме рећи. Према лагању Платон има генерално веома лоше мишљење, али га оправдава када се ради о државном интересу и дозвољено је само слоју управљача.

Аристотел се, такође, у својим делима бавио разматрањем односа између морала и политике. Он је сматрао да политика као наука о друштву треба да одреди шта је то за човека добро, а шта није. За њега је етика грана науке о политици која се бави индивидуалном моралношћу, док се политика бави моралом читавог друштва.

4) Овакав став Сократа према демократији је у многоме одредила тадашња ситуација у Атини где се власт бирала коцком. Сократ је сматрао да се ни кормило брода не предаје коцком, већ само ономе ко зна добро да кормилари, а камоли обављање државничких послова.

Он је говорио да срећан човек може бити једино моралан човек одредивши међу првима, ако не и први, да слободна воља представља основни предуслов моралног поступања.

МОРАЛНОСТ ПОЛИТИКЕ

О томе како политичари треба да се опходе према моралу постоје опречна мишљења. Углавном могуће их је поделити у две групе. Са једне стране, имамо мислиоце који сматрају да би политичари требали да се придржавају морала много више него остали грађани, самим тим они би требало да буду и морално најодговорнији. Како њихове одлуке утичу на већи број људи него одлуке обичних грађана овакво се гледиште може сматрати више него оправданим. Е. Ротердамски (Desiderius Erasmus Roterodamus) представља типичан пример оваквог гледишта. Он је 1516. године у свом чувеном делу *О васпитању хришћанског владооца* написао да „добра воља у испуњавању њихових обавеза мора бити таква да чак и обично обећање мора бити светије него било каква заклетва дата од стране других људи.”⁵⁾

Са друге стране, постоје многобројна схватања која говоре у прилог томе да се морал не примењује у сфери политике. Овакво становиште, иако веома раширено данас како код великог броја теоретичара тако и код великог броја грађана, није ништа ново.

Ричард Белами (Richard Bellamy) постављајући питање о томе да ли либерални идеали ипак могу учинити „прљаве политичаре” и „прљаву политику” „чистом” каже да он веома сумња у то. Наиме, политичари, са неким часним изузецима, чак и они демократски оријентисани, не уживају лепо мишљење како код филозофа, тако и код ширег јавног мњења.⁶⁾

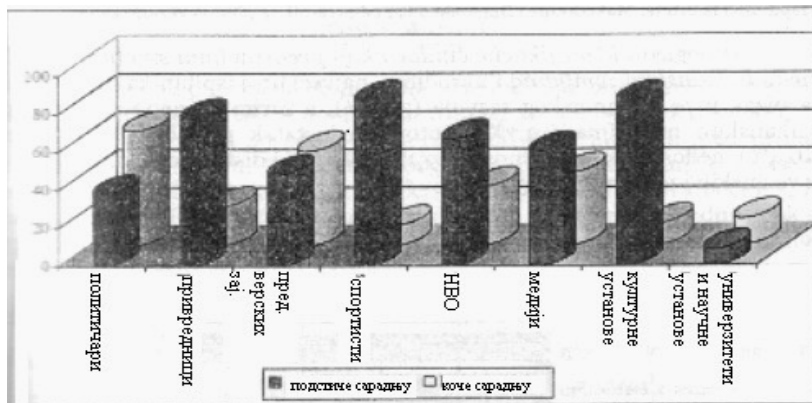
Белами каже да је мало доказа о томе да је моралност просечног моралног политичара мањи од морала просечног грађанина. Политичари једноставно раде под лупом јавног мњења тако да ми о њима знамо више него о просечним грађанима. Одлуке које политичари доносе умногоме се разликују од одлука обичних грађана. Оне утичу на много више људи и много тога више је на коцки.

5) Igor Primoratz (editor), „Introduction”, *Politics and Morality*, Palgrave Macmillan, 2007, стр. XII

6) Richard Bellamy, „Dirty hands and clean gloves: Liberal ideals and real politics”, *European Journal of Political Theory*, Sage, 9 (4) 2010, стр. 412.

Истраживања показују да грађани широм света немају превише поверења у политичаре. На пример само 9% Аустралијанаца верује да су чланови њиховог парламента часни и поштени људи, 76% Немаца и 90% Пољака сматра да су њихове политичке вође непоштене.⁷⁾ Да ситуација није нимало завидна ни на Балкану може се видети и на основу следећег графикана.

Графикон бр. 1:
Актери и сарадња на Балкану

Извор: Љубиша Митровић, „Сличности и разлике у перцепцији квалитета међуетничких односа, регионалног идентитета и односа актера према евроинтеграцијским процесима на Балкану”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет, Ниш, 2006, стр. 271.

Може се видети да се као главни актери сарадње на Балкану издвајају спортисти, културне институције, научници, универзитети и научне институције и привредници. Са друге стране, као главни актери који коче сарадњу између народа на Балкану издвајају се политичари, верске организације, медији и невладине организације. То свакако значи да житељи Балкана немају позитивно мишљење о моралним карактеристикама својих политичара. Уколико овде додамо податке које се односе на Србију и на поверење које имају владајућа коалиција и опозиционе странке може се видети сва комплексност овог проблема. Наиме, на основу следећих двеју табела може се видети да то поверење није ни близу задовољавајућег.

7) David W. Lovell, „Lying and Politics”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 189-208.

Табела бр. 1:
Колики је степен поверења у - владајућу коалицију опозиционе странке?

Одговор	процент	Одговор	процент
Велики	1.9 %	Велики	5.4 %
Осредњи	26.8 %	Осредњи	30.8 %
Мали	29.7 %	Мали	31.4 %
Никакав	37.6 %	Никакав	28.6 %
Без одговора	4.1 %	Без одговора	3.8 %
Укупно	100 %	Укупно	100 %

Извор: Дарко Маринковић, „Синдикати и политичке странке у транзицији”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010, стр. 54-55.

Поверење грађана у опозиционе странке нешто је веће него у владајућу коалицију, али оно што се може рећи и за једне и за друге је да 2/3 грађана има мало или нимало поверење, како у странке владајуће коалиције, тако и у опозиционе странке. Сви ови подаци не говоре нимало у прилог томе да грађани сматрају своје политичаре моралним и одговорним особама, што даље само намеће нове изазове постојању морала унутар политичке сфере.

Јирген Хабермас (Jürgen Habermas) сматра да систем права у складу са „принципом етике дискурса”, који каже да су ваљане само оне норме делања које прихватају сви учесници рационалних дискусија и све особе на које би оне могле икада да утичу, чини минимум нормативних институционалних услова за легитиман политички систем.⁸⁾

Треба свакако поменути и Мартина Холиса (Martin Hollis) који сматра да је политика „уметност компромиса”⁹⁾. Основна морална дилема политике произилази из чињенице да политички актери доносе одлуке које се тичу различитих друштвених група. Политичар, суочен са супротстављеним интересима, захтевима и обавезама, принуђен је да прави компромисе.

То доводи до тога да један део обавеза увек, барем делимично, остаје неиспуњен до краја. Због тога су политичари принуђени да развијају вештину проналажења најмање неповољног решења да би изашли на крај са овим проблемом, што увек оставља простора

8) Вељко Дубљевић, „Филозофија права Јиргена Хабермаса”, *Правни живот*, 14/2009, стр. 595-609.

9) Garrett Cullity, „The Moral, the Personal and the Political”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 57.

да неке групе остају незадовољне одлукама политичара са легитимно оправданим осећајем да су изневерили њихово поверење.

ПРОБЛЕМ „ПРЉАВИХ РУКУ“

Дилема „прљавих руку“ је изазвала многобројне дебате и сматрамо да јој треба посветити посебну пажњу. Углавном се теоретичари који се баве овим проблемом могу поделити у две групе: они који сматрају да ова дилема постоји и они који сматрају да она не постоји.

Мајкл Волцер (Michael Walzer) је, може се рећи, велики део свог рада посветио управо проблему „прљавих руку“. Волцер каже да су политичари добрим делом гори, морално гори, од нас.¹⁰⁾ Они су морално гори од нас не само због скандала који повремено избијају, већ и због компромиса зарад формирања различитих коалиција и тешких одлука на које су приморани.

Према Волцеру се политичке одлуке могу сматрати оправданим због тога што су морално оправдане, али оне у исто време могу бити и морално погрешне. Политичке одлуке, дакле, могу бити оправдане иако се косе са моралом. Подсетимо се за тренутак примера које Волцер наводи да би поткрепио своју теорију:

- пример политичара који је принуђен да преговара са корумпираним званичницима странке да би био изабран;
- пример политичара који „мора“ да одобри мучење терористе да би спасио животе.

Волцер даје директан одговор на питање које комунистички лидер Хердерер (Hcederer) поставља у Сартровом (Jean-Paul Sartre) комаду *Dirty Hands in No Exit and Three Other Plays* о томе да ли се може владати невино. Он недвосмислено каже да не може. Пре него што кренемо са даљом анализом подсетимо се тачне дилеме коју је Хердерер овде поставио:

„Како се држите своје чистоће млади човече! Колико сте уплашени да упрљате своје руке! У реду, останите чисти! Шта ће то добро донети? Због чега сте нам се придружили? Чистоћа је идеја погодна за свештеника. Ви интелектуалци и буржоаски анархисти користите је као изговор да не радите ништа. Да не радите ништа, да останете непомични, држећи руке поред свога тела, носећи деч-

10) Richard Bellamy, „Dirty hands and clean gloves: Liberal ideals and real politics“, стр. 412.

је рукавице. Ја имам прљаве руке. До лаката. Оне су нечисте и окрвављене. Али шта сте очекивали? Мислите ли да се може владати невино?"¹¹⁾

Волцер каже да моралног политичара препознајемо према прљавим рукама, што је концепт који је итекако проблематичан. „Да је он моралан човек и ништа друго, његове руке не би биле прљаве, да је он политичар и ништа друго, он би могао да претендује на то да је чист.“¹²⁾ Политичар мора осећати грижу савести и осећај кривице због одлука на које је приморан. Само онај политичар који је способан за ово може се сматрати добрим политичарем. „Симултано са свешћу (осећајем) чињења нечег лошег (превазилажењем моралних инхибиција) егзистира и свест да је чињење било неизбежно (утилитарно) с обзиром на дату констелацију (да није погрешно).¹³⁾ Мада остаје питање због чега би уопште политичар морао да долази у ситуацију у коју Волцер наводи, јер моралан политичар није онај који осећа грижу савести због својих погрешних одлука, већ онај који поступа у складу са моралним нормама. У супротном би се већина погрешних одлука могла оправдати на овај начин. Овде свакако треба поменути и три приступа проблему прљавих руку.¹⁴⁾

Макијавели (Niccolò Machiavelli) се међу првима, ако не и први, бавио дилемом прљавих руку. Николо Макијавели свакако представља личност која се не може заобићи приликом разматрања односа између политике и морала. Овај велики мислилац са којим почиње ренесанса политичких наука у Европи и зачетник политичког реализма сматрао је да морал нема шта да тражи у сфери политике. Друштвено окружење је у великој мери одредило правац његовог теоријског разматрања и довело га до уверења да вредност државне власти не треба мерити моралним критеријумима, већ вештином којом се она служи да би се одржала. У том смислу је и чувени Макијавелијев став да су сви ненаоружани пророци, изузев Исуса Христа, пропали.

11) Jean-Paul Sartre, „Dirty Hands”, *No Exit and Three Other Plays*, Vintage Books, New York, 1955, стр. 224.

12) Мајкл Волцер, *Морал и прљаве руке – филозофија, политика и рат*, Албатрос плус, Београд, 2010, стр. 17.

13) Ђорђе Стојановић, „Етичко оправдање за прибегавање сили: праведни мир уместо праведног рата”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1/2010, стр. 329.

14) Исто, стр. 22-27.

Правећи разлику између два типа борбе за власт, законским путем и силом, Макијавели каже да је овај први одлика човека, док је други одлика животиња. „Владалац, међутим, треба да се понаша и као животиња и као човек, да буде лав и лисица.”¹⁵⁾ Сматрајући да је немогуће да владоца истовремено његови поданици воле и да га се плаше, он се радије приклања другој варијанти. Овај контраверзни теоретичар је својим начином промишљања изазвао бројне реакције које су се кретале од безусловног одобравања до жестоког оспоравања. Као пример ове друге струје може се навести И. Берлин [Isaiah Berlin] који у свом чувеном делу *Против струје* каже да је „аутор *Владаоца* написао сатиру, јер је немогуће да је мислио оно што је створио.”¹⁶⁾

Најбољи представник другог приступа је Макс Вебер (Max Weber) и његов есеј „Политика као позив” у коме говори о трагичном хероју, добром човеку са прљавим рукама чија се трагедија огледа у томе што се политика као позив не налази у милости божјој, тако да он не може да очекује да ће му Бог опростити његова дела. Вебер прави разлику између два типа етике. На првом месту то је *етика уверења* (Gesinnungsethik), која претпоставља да само добро може произићи из доброг, и да само лоше може произићи из лошег. Она се може примењивати у приватној сфери, али не и у политици. У сфери политике много је боље примењивати *етику одговорности* (Verantwortungsethik), која је свесна ирационалности читавог друштва, а уједно и ирационалности политике. За политику је нераскидиво везана моћ која је повезана са насиљем. Моћ и насиље представљају „сатанска средства” која је веома тешко држати под контролом. Особа која се одлучи да уђе у политику склапа пакт са ђаволом и принуђена је да се користи средствима која се не сматрају моралним да би постигла одређени циљ. Волцер сматра да, иако Веберово гледиште у великој мери погађа суштину проблема, није добро да политичар нема никакву наду у своје спасење.

Као представника треће традиције Волцер наводи Камија (Albert Camus) који говори о терористима, при чему се дилема прљавих руку јавља у једном новом облику. Терористи се убијајући припремају да умру. Њихова смрт значи да они немају потребе да се правдају, она уједно значи и крај њихове кривице и бола.

15) Љубинко Милосављевић, *Под/стицање слободе*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008, стр. 29.

16) Исто, 2008, стр. 34.

Овде је, међутим, потребно поставити и питање: да ли дилема прљавих руку стварно постоји? Кај Нилсен (Kai Nielsen) каже да она не постоји при чему напада њене основне поставке.¹⁷⁾ Када се ради о ситуацијама у којима настаје дилема прљавих руку, принуђени смо да бирамо не између доброга и лошег, већ између два зла, између погрешног и погрешног. Када не можемо да избегнемо лоше последице, онда је потребно да изаберемо оно за шта сматрамо да је најмање лоше. Тачно је да ће се свако ко буде био принуђен да донесе одлуку у оваквој ситуацији осећати лоше, да ће жалити због тога. У супротном, тешко да би се особа која то не осећа могла назвати моралном особом. Али није тачно да је таква особа учинила нешто што је морално погрешно. Она ће можда осећати кривицу због тога али она није починила никакав морални злочин. „Велики број људи осећа грижу савести без тога да су криви за нешто, а опет, велики број људи је крив за неки морални злочин а не осећа грижу савести.”¹⁸⁾

Политика у великој мери одређује границе унутар којих важе моралне норме, те се у том смислу припадници истог друштва сматрају равноправним моралним субјектима док се остали доживљавају као непријатељи, у најбољем случају као странци, али не и као равноправни морални субјекти. Роб Спаров (Rob Sparrow) каже да је цена политичке заједнице неправедно искључивање других, тј. да морал једне заједнице не важи када су у питању припадници других политичких заједница. То доводи до тога да је тензија између политике и морала много дубља него што може бити представљена проблемом прљавих руку.¹⁹⁾ И мада се Р. Лукић директно не бави дилемом прљавих руку, на основу његовог гледишта се може закључити да се и он може сврстати у групу теоретичара који сматрају да ова дилема не постоји.

Лукић каже да у политици влада морал који је у супротности са моралом унутар заједнице. Политичар, и када не поштује моралне норме које владају унутар заједнице, крши задату реч, води ратове, врши само једну моралну дужност своје заједнице и због тога он не треба да осећа никакву унутрашњу санкцију. Онај поли-

17) Kai Nielsen, „There is No Dilemma of Dirty Hands”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 20.

18) Исто, стр. 21.

19) Rob Sparrow, „Barbarians at the Gates’: The Moral Costs of Political Community”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 170.

тичар који осећа грижу савести за такве поступке није се довољно поистоветио са својим друштвом.

Политичари у ствари примењују колективни морал скупине у односу на друге скупине, а не лични морал, па због тога њихово делање изгледа неморално. Али далеко од тога да морал нема шта да тражи у политици. То је само средина у којој се он испољава на један другачији начин. Морал мора постојати у политици. Мада је граница између морала и неморала веома танка.

Сетимо се само чувене крилатице да „циљ оправдава средство”. Ово можда може у појединим ситуацијама изгледати и оправданим. Али, како год морално изгледао циљ који се жели постићи, питање је да ли он аутоматски оправдава и средства којима је постигнут. Лукић указује на замке које овде могу да вребају. Наиме, количина зла може бити много већа ако се не употребе неморална средства да би се неки циљ постигао од тога да ми избегнемо употребу неморалних средстава и тај циљ не постигнемо. Маркузе (Herbert Marcuse) на овај начин оправдава коришћење насиља у револуцијама. Међутим, ту лежи опасност од тога да употреба неморалних средстава за остварење моралних циљева отупи моралну свест оних који их употребљавају на тај начин да их они почну употребљавати и за неморалне циљеве.

Лукић каже да „тек кад се политика у пуној мери подрушти, кад постане ствар целог друштва, а цело човечанство постане једно јединствено друштво, тек тада ће постојати и један општи морал и могућност да се и политика, као и цео живот, потпуно морализирају.”²⁰⁾

И НА КРАЈУ...

Као што се може видети на основу досадашњег излагања однос између морала и политике представља једну веома комплексну тему. Томе нарочито доприноси сложена природа ова два феномена. Међусобни утицај политике и морала се налази у фокусу анализе многобројних друштвених наука, али представља уједно и предмет свакодневног разматрања тзв. „обичних” грађана. Они нарочито осуђују неморалност у сфери политике што нарочито избија у први план и време брзих друштвених промена. Чињеница је да грађани широм света имају веома лоше мишљење по питању моралности својих представника.

20) Радомир Лукић, *Социологија морала*, стр. 555.

Изазови политичке професије додатно отежавају примену морала, што доводи до тога да изгледа као да у политици важи један другачији морал, или судећи по неким теоретичарима, до тога да изгледа као да у политици не постоји морал. Политичари суочени са одлукама често се налазе у ситуацијама када морају да доносе одлуке које се косе са моралним нормама али то не значи и дословну примену „Волцеровог концепта прљавих руку”, који је најблаже речено проблематичан. Наравно треба напоменути да у нашем раду не говоримо о политичарима који злоупотребљавају свој положај зарад остваривања сопствених интереса, што свакако представља тему вредну разматрања, већ о изазовима које политичка сфера намеће остваривању морала.

Проблемом односа између политика и морала бавили су се многобројни теоретичари, од старе Грчке (Сократ, Платон, Аристотел...), па све до данас. Оно што се са сигурношћу може рећи је да нема јединственог гледишта што се тиче овог проблема. Оно варира од тога да морал нема шта да тражи у политици, па све до тога да политика не може постојати без морала. Стављени у процеп између ове две струје покушаћемо да дамо одговор на питања које смо поставили на самом почетку:

Морал и политика не само да могу постојати заједно, већ они треба да постоје заједно, јер само моралан човек може бити добар политичар, тј. политичар у правом смислу те речи.

Misa Stojadinovic, Dejana Vukcevic

THE RELATIONS BETWEEN POLITICS AND MORALITY IN THE CONTEMPORARY DEMOCRATIC SOCIETY

Summary

The relationship between politics and morality is the eternal problem of theorists and "ordinary" citizens. The authors use a combination of several different methods for the analysis of this relationship. These methods are dialectical method, content analysis and the comparative method.

The basic problem of this paper is the search for the answer to the eternal question: Can these two phenomena (politics and morality) coexist? Authors didn't want to answer on this question at the beginning of the paper because their entire paper represents the search for the answer. This paper is divided into three parts. The first part is devoted to the beginnings of theoretical discussion of the relationship between moral and politics, the second part de-

als with moral and political challenges, and the last part deals with one of the most popular problems of this relationship named as 'the problem of dirty hands'.

Key words: politics, ethics, democracy, political morality, the problem of "dirty hands".

ЛИТЕРАТУРА

- Bellamy Richard, „Dirty hands and clean gloves: Liberal ideals and real politics”, *European Journal of Political Theory*, Sage, 9 (4) 2010.
- Волцер Мајкл, *Морал и прљаве руке – филозофија, политика и рат*, Албатрос плус, Београд, 2010.
- Дубљевић Вељко, „Филозофија права Јиргена Хабермаса”, *Правни живот*, 14/2009.
- Ками Албер, *Морал и политика*, Атенум информатика, Београд, 2004.
- Lovell W. David, „Lying and Politics”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Лукић Радомир, *Социологија морала*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београдски издавачко графички завод, Београд, 1995.
- Маринковић Дарко, „Синдикати и политичке странке у транзицији”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2010.
- Милосављевић Љубинко, *Античка мисао о друштву*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008.
- Милосављевић Љубинко, *Под/стицање слободе*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2008.
- Митровић Љубиша, „Сличности и разлике у перцепцији квалитета међуетничких односа, регионалног идентитета и односа актера према евроинтеграцијским процесима на Балкану”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет, Ниш, 2006.
- Nielsen Kai, „There is No Dilemma of Dirty Hands”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Primoratz Igor (editor), „Introduction”, *Politics and Morality*, Palgrave Macmillan, 2007.
- Sartre Jean-Paul, „Dirty Hands”, *No Exit and Three Other Plays*, Vintage Books, New York, 1955.
- Sparrow Rob, „Barbarians at the Gates: The Moral Costs of Political Community”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.

- Стојановић Ђорђе, „Етичко оправдање за прибегавање сили: праведни мир уместо праведног рата”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 1/2010.
- Стојадиновић Миша, „Изазови политичких система на Балкану”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, бр. 2/2010.
- Cullity Garrett, „The Moral, the Personal and the Political”, *Politics and Morality*, (edited by Igor Primoratz), Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Resume

Politics is very often accused for the immorality. That leads us to the notion that morality and politics could not mixed. An additional difficulty for the consideration of the relation between politics and morality creates a lack of uniform morals by which we can determine the morality of politics. The relations between politics and morality particularly become important in the time of dramatic social changes. The fact is that people around the world have a very low opinion about the morality of their representatives.

Challenges of political profession create additional difficulties for the use of morality within the politics. This creates wrong image about the existence of morality within politics, and it looks like that the morality and the politics cannot coexist. Politicians are very often faced with the situations when they must make some decisions which are contradict to the moral norms. Of course we do not mean here on the politicians that abuse their position in order to achieve their own interests, but we discuss about the challenges imposed by political sphere to the morality. In the end we underline that morality and politics must to coexist together because only the moral man can be a good politician.